

Den brede enigheds ophør

OM BAGGRUNDEN FOR DET SIKKERHEDSPOLITISKE OPBRUD I BEGYNDELSEN AF 1980'ERNE – OG NOGET OM SOCIALDEMOKRATISK EXCEPTIONALISME I DANSK SAMTIDSHISTORIE*

AF

RASMUS MARIAGER

I 1970'erne var der i Venstre og Socialdemokratiet drøftelser om etablering af en SV-regering. Ifølge den eksisterende litteratur var der en del reservation over for en sådan regering i Venstre, og især spillede det en rolle for fraværet af denne konstruktion, at begge partier gjorde krav på statsministerembedet.¹ Efter at Poul Hartling i december 1977 tiltrådte posten som FN's højkommisær for flygtninge, skiftede Venstre imidlertid politisk ledelse.² Nationaløkonomen Henning Christophersen, der hidtil havde været politisk ordfører for sit partis folketingsgruppe, blev i 1977 fungerende formand for Venstre, hvorpå han året efter blev valgt som partiformand. Allerede i august måned 1978 præsenterede Venstre og Socialdemokratiet da et fælles regeringsprogram. Ifølge offentliggjorte erindringer og dagbogsnotater fra et par aktører var det ikke udenrigspolitiske holdninger, der var udslagsgivende for det regerings-samarbejde, der nu blev indgået. Uffe Ellemann-Jensen, der i 1977 havde ført valgkamp på etablering af en SV-regering, og som i Folketinget overtog Christophersens post som politisk ordfører, anfører således i en af sine erindringsbøger, at formålet med samarbejdet var at rette op på

* Første del af denne artikel blev bragt i *Historisk Tidsskrift* 2005, s. 553-583. Tak til Carsten Due-Nielsen, Niels Wium Olesen og Regin Schmidt for kommentarer til denne anden del af artiklen.

¹ Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945. Danmarks historie, bd. 8* (Gyldendal, 1990), s. 286.

² Poul Hartling, *Otte år i FN's flygtningearbejde. Erindringer 1978-85* (Gyldendal, 1985), s. 21.

Danmarks økonomiske situation.³ At det var økonomien, der var i centrum for regeringsforhandlingerne, bekræftes af Anker Jørgensens dagbogsoplysninger.⁴ Som sådan var det ikke noget tilfælde, at den nye regerings udenrigsminister, Henning Christophersen, kort efter årsskiftet 1978/79 i en nytårsartikel i det udenrigspolitiske tidsskrift *Fremtiden* skrev:

»Den brede enighed omkring hovedlinierne i Danmarks udenrigspolitik har gennem årene bidraget til i udlandet at skabe tillid og respekt for danske standpunkter. Venstre og Socialdemokratiet har traditionelt stået bag denne enighed. Dannelsen af SV-regeringen rejste derfor heller ikke problemer med hensyn til en videreførelse af landets hidtidige udenrigspolitik. Dette betyder ikke, at der ikke gør sig visse nuancer gældende i Socialdemokratiets og Venstres synspunkter i visse enkeltpørgsmål. Men til gengæld illustrerer den kendsgerning, at udenrigspolitikken videreføres uændret, at disse enkeltpørgsmål netop bedømmes som mindre afgørende i forhold til de fundamentale hovedlinier i dansk udenrigspolitik.«⁵

Bred enighed om udenrigspolitikken. Alligevel var regeringskonstruktionen dristig, for tidens politiske udfordringer drejede sig mestendels om økonomi og fordelingspolitik. Og på sådanne felter var de to partier og deres respektive baglande mindre enige. Længe gik der da heller ikke, førend samarbejdet brød sammen. Kun godt og vel et år.⁶ Da SV-regeringen blev dannet, havde Anker Jørgensen været bevidst om, at det var vigtigt, at regeringen blev en succes. Gjorde den ikke det, ville det svække Socialdemokratiets parlamentariske råderum. Anker Jørgensens optegnelser i dagbogen lød: » – vi har splittet hele den borgerlige opposition. Den vil blive ekstra samlet igen, hvis dette kikser.«⁷ Anker Jørgensen var imidlertid næppe ene om at gøre denne observation. I al fald ses det, at formanden for Det Konservative Folkeparti

³ Uffe Ellemann-Jensen, *Din egen dag er kort. Oplevelser og indtryk* (Aschehoug, 1996), s. 28-30.

⁴ Anker Jørgensen, *Brændingen. Fra mine dagbøger 1978-1982* (Fremad, 1990), s. 88ff.

⁵ Henning Christophersen, »En stigende grad af samarbejde vil præge udviklingen i de kommende år«, *Fremtiden*, 34. årg., 1979/1, s. 4-10, citeret s. 4.

⁶ Årsagerne til regeringens sammenbrud er flere – og omdiskuterede. Se til eksempel Søren Borchsenius, »SV-regeringens forudsætninger og forløb«, *Historisk Tidsskrift* 2004, bd. 1, s. 122-160; Gerd Callesen, »Socialdemokratiets historie 1971-1996«, Gerd Callesen, Steen Christensen og Henning Grelle (red.), *Udfordring og omstilling. Bidrag til Socialdemokratiets historie 1971-1996* (Fremad, 1996), s. 36-37; Robert Pedersen, *Gør Din Pligt Kræv Din Ret. Erindringer* (Holkenfeldt, 1994), s. 158.

⁷ Anker Jørgensen, *Brændingen*, anf. arb., citeret s. 137, jf. også s. 131.

folketingsgruppe, Poul Schlüter, efter at SV-regeringen brød sammen, sigtede mod at etablere et fast samarbejde mellem Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti samt Venstre og De Konservative. Schlüters strategi – der havde blokpolitikens karakter – bestod således i at presse en kile ind mellem Venstre og Socialdemokratiet, idet han havde øjnet, at det burde være muligt at fravriste Socialdemokratiet regeringsmagten ved at isolere det til et samarbejde med venstrefløjspartierne og De Radikale. Sidstnævnte stod nemlig i den økonomiske politik nærmere de borgerlige partier end Socialdemokratiet, hvilket man måtte antage ad åre ville udgøre et betydeligt problem for Socialdemokratiet, for undlod Socialdemokratiet at efterkomme radikale synspunkter, ville regeringen i væsentlige dele af sin politik i praksis være forvist til et samarbejde med Socialistisk Folkeparti, Venstresocialisterne og eventuelt Retsforbundet. Man måtte således forvente, at en socialdemokratisk regering ville lide en langsom kvælningsdød, for på det tidspunkt, hvor De Radikale sluttelig ville sige fra som regeringens støtteparti, da ville ministeriet falde.⁸

Schlüters strategi lykkedes. Fra og med at Anker Jørgensen etablerede sin fjerde regering i oktober 1979 – nu en ren socialdemokratisk mindretalsregering – befandt Socialdemokratiet sig i en brydsom situation, hvor det i stigende grad viste sig vanskeligt at etablere politiske kompromiser med centrum-højre-partierne, medens forholdet til De Radikale blev gradvist forværret. Tre år senere gik Anker Jørgensen af uden at udskrive valg, hvorpå Schlüter etablerede sin første regering bestående af de ovennævnte fire partier; det såkaldte firkløver.

Det har været hævdet, at det socialdemokratiske sammenbrud var en følge af, at Anker Jørgensens to sidste regeringer var præget af noget nær kaos og svigtende lederskab.⁹ Samtidig er det en gennemgående karakteristik i kritiske fremstillinger, at Anker Jørgensen af to årsager undlod at føre en tilstrækkelig stram økonomisk politik. For det første anføres det, at hans økonomiske indsigt var for begrænset til at se nødvendigheden heraf, og for det andet var Anker Jørgensen ifølge flere iagttagere om ikke styret så i al fald afhængig af fagbevægelsens, især LO-bossen Thomas Niensens, velsignelse af regeringens økonomiske

⁸ Søren Mørch, *24 statsministre. 24 fortællinger om magten i Danmark i det tyvende århundrede og en kort forklaring på, hvor den 25. er blevet af* (Gyldendal, 2001), s. 420-421; Ditlev Tamm, *Det høje C. En bog kom Det konservative Folkeparti 1965-1998* (Gyldendal, 1999), s. 185-191, 211.

⁹ Gregers Dirckinck-Holmfeld, *Hårde tider forude. Den nye Danmarkskrønike*, bd. 1 (Aschehoug, 1997), s. 469-472; Hans Mortensen, *De fantastiske fire* (Gyldendal, 2005), s. 70-76; Søren Mørch, *24 statsministre*, anf. arb., s. 383-389.

politik.¹⁰ Man kan føje til, at Anker Jørgensens arbejde for at holde sammen på regeringen ikke blev gjort nemmere gennem kombinationen af centrum-højre-partiernes isolering af Socialdemokratiet og den internationale økonomiske krise.¹¹

Brud og kontinuitet i atlantpartiernes sikkerhedspolitik

Det var umiddelbart efter regeringsskiftet i september 1982, at der opstod dagsordensstrid i de sikkerhedspolitiske spørgsmål mellem regeringen og oppositionen. Hvordan kan vi bedst forstå denne strid? Granskens avis- og debatlitteraturen, er det som nævnt (HT 2005, s. 554) en ofte fremført opfattelse, at Socialdemokratiet skiftede holdning efter regeringsskiftet i 1982, og at det var den egentlige årsag til, at der opstod uenighed om sikkerhedspolitikken. Et socialdemokratisk svigt. Interessen for Socialdemokratiets politik i 1980'erne er berettiget, centralt placeret og betydningsfuld for dansk sikkerhedspolitik som partiet var. For at kunne be- eller afkræfte tesen om Socialdemokratiets eneansvar for det sikkerhedspolitiske opbrud må man dog tillige analysere Venstres og De Konservatives sikkerhedspolitiske holdninger i årene fra slutningen af 1970'erne frem til begyndelsen af 1980'erne, da disse to regeringspartier var mindst lige så ansvarlige for politikformuleringen, som Socialdemokratiet var, men også fordi Venstre og De Konservative sammen med Socialdemokratiet havde stået sammen om hovedlinjerne i sikkerhedspolitikken siden 1949. Jeg vil derfor i det følgende tegne konturer af de tre partiers sikkerhedspolitik på tværs af regeringsskiftet, idet jeg vil starte med spørgsmålet om brud og kontinuitet i Socialdemokratiets sikkerhedspolitik. Derpå følger tilsvarende tegninger af først Venstres og dernæst De Konservatives sikkerhedspolitiske synspunkter.

¹⁰ Som ovenfor, jf. også gengivelsen af forskellige synspunkter om Anker Jørgensen som statsminister i Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelse. Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie*, bd. 15 (Politiken og Gyldendal, 2006), s. 280.

¹¹ I samtalebogen *Lykketoft* anfører Mogens Lykketoft, at Anker Jørgensens eftermæle er delvis ufortjent. Således overses det ofte, at Anker Jørgensen var statsminister i en tid med helt usædvanlige økonomiske vanskeligheder, der også var påført landet udefra. Kort tid efter regeringsskiftet vendte de internationale økonomiske konjunkturer, hvilket var til Firkløverregeringernes fordel. Desuden, anfører Lykketoft, hører det med til bedømmelsen af Anker Jørgensens indsats som statsminister, at han skulle regere landet i årene efter jordskredsvalget, hvor blandt andet Fremskridtspartiet kom ind som en vanskelig spiller på Christiansborg. Lykketoft: »Jeg mener, at Anker i de år gjorde en afgørende indsats, som i historieskrivningen er alt for lidt belyst og rost: Han nedkæmpede Mogens Glistrup mand til mand. Han tog konfrontationen og fik vendt stemningen, i hvert fald i arbejderbefolkningen, væk fra Glistrup og Fremskridtspartiet igen.«

Socialdemokratiet

Skiftede Socialdemokratiet holdning til sikkerhedspolitikken, da partiet kom i opposition, eller fastholdt det en allerede fastlagt sikkerhedspolitisk kurs? Efter min opfattelse er svaret et både-og. På den ene side var der utvivlsomt tale om et sikkerhedspolitisk holdningsskifte og politikskifte. Som nævnt i artiklens første del vidner Socialdemokratiets politik i INF-spørgsmålet om mellemdistanceraketter i Europa herom. At Anker Jørgensens regering i december 1979 havde stemt for dobbeltbeslutningen, hvorpå Socialdemokratiet, umiddelbart efter Schlüter dannede regering, foreslog de danske betalinger til gennemførelse af beslutningens indhold stillet i bero, bør ikke opfattes på anden vis.¹² Socialdemokratiets daværende udenrigspolitiske ordfører, Lasse Budtz, ville dog hverken i samtiden eller efterfølgende medgive, at hans parti havde anlagt et politikskifte. Budtz anførte i stedet, at der var tale om en skærpelse af en allerede fastlagt politisk kurs. Men altså kun en skærpelse, der var motiveret af en fornyet stormagtsrivalisering. Efter min opfattelse talte Budtz mod bedre vidende – også selvom det formentlig er helt rigtigt, at Budtz fandt de internationale temperaturforandringer afgørende for partiets skærpede, dvs. forandrede politik.¹³ Når socialdemokrater i den offentlige debat har anført, at betingelserne for dobbeltbeslutningens gennemførelse i 1982 var nogle andre, end da beslutningen blev truffet i 1979, da må sådanne synspunkter først og fremmest opfattes som Socialdemokratiets forklaring på, hvorfor det skiftede politik i spørgsmålet.

Men på den anden side var Socialdemokratiets politik også båret af kontinuitet, og i al fald må det bemærkes, at det ovenfor omtalte brud i partiets sikkerhedspolitik efter 1982 var annonceret. Kort tid efter folketingsvalget i oktober 1979 bevægede partiet således sin sikkerhedspolitik i retning af øget afstandtagen fra tidens tiltagende militære oprustning. Den bevægelse kulminerede i første omgang i december samme år, da regeringen forgæves forsøgte at få NATO til at udskyde dobbelt-

Citeret efter Thomas Larsen, *Lykketoft* (Børsens forlag, 2003), s. 88. Poul Villaume deler Lykketofts positive vurdering af Anker Jørgensen, men det synes mere at være på grund af Anker Jørgensens håndtering af sikkerhedspolitikken. Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelse*, anf. arb., s. 281-283; samme, »Ankermand i en krisetid«, *Politiken*, 18. januar 2006.

¹² Dette behandles indgående i *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 237-243. Dagsordenens ordlyd er optrykt i Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-88* (Akademisk Forlag, 1988), s. 233.

¹³ Se til eksempel Lasse Budtz, »Socialdemokratiets sikkerhedspolitik«, *Ny Politik*, nr. 12 (december 1982), s. 5-6; samme, *Her stod vi af. Fodnoterne, der skabte historie* (Fremad, 1998), s. 20.

beslutningen med seks måneder.¹⁴ At Socialdemokratiets politiske drejning ikke alene var genstand for indenrigspolitiske diskussioner, men også vakte opmærksomhed i udlandet, afspejles af en formulering af den belgiske udenrigsminister Henri Simonet, der i sommeren 1980 udtalte sig kritisk om »danmarkisering« som en politik, hvor et mindre land ønskede NATO's militære beskyttelse, men afviste at yde væsentlige bidrag hertil.¹⁵ Debatten om »danmarkisering« er udtryk for en forandret sikkerhedspolitik båret frem af Socialdemokratiet, men vel at mærke en forandret politik anlagt forud for regeringsskiftet i 1982.¹⁶

Et håndgribeligt eksempel på kontinuitet i Socialdemokratiets sikkerhedspolitik på tværs af 1982 er spørgsmålet om Norden som kernevåbenfri zone. I *Danmark under den kolde krig* er det vores opfattelse, at Socialdemokratiet – som årene gik – argumenterede sig op i et hjørne i dette spørgsmål, idet partiet stedse krævede den kernevåbenfri zone indført, men kun under forudsætning af, at Sovjetunionen og USA begge anerkendte og gav tilsagn om, at de respekterede denne zone. I rapporten er det en vurdering, at kravet om amerikansk accept var en *killig condition*, for amerikansk accept af en kernevåbenfri zone var en utopi, eftersom det atlantiske forsvar i betydelig grad var baseret på kernevåbenafskrækkelse. Granskes Socialdemokratiets politik i spørgsmålet, kan man imidlertid konstatere, at Anker Jørgensen i 1981, det vil sige medens han endnu var statsminister, engagerede sig i spørgsmålet. Anledningen til dets aktualitet var, at FN i maj-juni 1978 i et slutdokument fra organisationens 10. ekstraordinære generalforsamling erklærede, at »kernevåbenfri zoner på basis af arrangementer, der frit er indgået blandt staterne i den pågældende region«, var en »betydningsfuld nedrustningsforanstaltning«.¹⁷

I første omgang affødte slutdokumentet ikke reaktioner i Danmark, men i efteråret 1980 stillede den norske socialdemokrat, forhenværende

¹⁴ Dette er skildret flere steder i litteraturen. Se til eksempel Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 6 (Gyldendal, 2004), s. 205-213; *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, bd. 3 (DIIS, 2005), s. 77-104, 203-222.

¹⁵ »Danmarkisering« omtales i David Jens Adler, *Det europæiske teater. Bogen om raketterne og den nye atomvåbendebat* (Eirene, 1984), s. 348-352.

¹⁶ Efter en kort tænkepause gjorde Socialdemokratiets daværende udenrigsminister Kjeld Olesen en betydelig indsats for at give »danmarkisering« et positivt meningsindhold. Således anførte han, at danmarkisering betød, at man indtog et ansvarligt standpunkt i international politik, jf. Kjeld Olesen, »Danmarkisering? Ingen grund til beklagelse«, *Ny Politik*, nr. 10, oktober 1980, s. 14-15.

¹⁷ Citeret efter Bjørn Møller, Ole Wæver, Knud Damgaard, *Norden atomvåbenfri zone* (Fredsbævelsens forlag, 1985), s. 71; jf. også *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 141.

handels- og havretsminister, Jens Evensen, forslag om Norden som atomvåbenfri zone. Umiddelbart tog det norske socialdemokrati (Arbejderpartiet) afstand fra forslaget, men efter at statsminister Odvar Nordli satte som præmis, at en sådan zone udelukkende kunne indføres i Norden, såfremt den indgik i en bredere europæisk sammenhæng, blev det Arbejderpartiets officielle politik. Dermed kunne partiet, mente man, argumentere risikofrit herfor i den offentlige debat. Risikofrit, fordi det var de færreste, der var af den opfattelse, at en nordisk kernevåbenfri zone i en bredere europæisk sammenhæng var nogen reel option.¹⁸ USA var jo imod, og NATO-lande gik ikke enegang i et sådant spørgsmål.

Det var kort tid herefter, at retsstatsmanden Ib Christensen i Folketinget spurgte Anker Jørgensen, om hans regering var indstillet på at overveje, hvordan man kunne få etableret en kernevåbenfri zone i Norden. Anker Jørgensens svar lød, at det var Socialdemokratiet ikke. Vel var det positivt, at Norden var fri for atomvåben, men en sådan zone var hverken nødvendig eller ønskelig. Ikke nødvendig fordi Norden allerede var fri for kernevåben, og ikke ønskelig da en sådan zone kun ville give mening i en bredere europæisk kontekst.¹⁹ Dermed gengav Anker Jørgensen den klassiske afvisning af zonetanken fra begyndelsen af 1960'erne, som Per Hækkerup havde stået fadder til.²⁰

I sommeren 1981 skiftede Anker Jørgensen og Socialdemokratiet imidlertid holdning til spørgsmålet. Partiets nye kurs blev formentlig væsentligst stimuleret under et møde i Socialistisk Internationale i Bonn i juli 1981, hvor ideen om kernevåbenfri zoner var til debat. Medens Anker Jørgensen befandt sig i den vesttyske hovedstad, blev han interviewet i Danmarks Radio. I interviewet udtalte han, at de nordiske lande burde granske den sovjetiske parti- og statschef Leonid Bresjnevs udtalelse yderligere og se, hvad der lå heri. Hermed refererede Anker Jørgensen til, at Bresjnev i den offentlige debat havde efterladt indtryk af sovjetisk imødekommenhed over for tanken om Norden som kernevåbenfri zone.²¹ Kort tid efter udtalte den danske statsmini-

¹⁸ Rolf Tamnes, *Oljealder 1965-1995. Norsk Utenrikspolitikks Historie*, bd. 6 (Universitetsforlaget i Oslo, 1997), s. 124-126; jf. *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 141.

¹⁹ Ib Christensens skriftlige spørgsmål og Anker Jørgensens skriftlige svar er gengivet i *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketinget 1980-1981*, hhv. 6. og 21. januar 1981, sp. 5198-5199.

²⁰ Nikolaj Bøgh, *Hækkerup* (Aschehoug, 2003), s. 216-217.

²¹ *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 145. Om den internationale socialdemokratiske samarbejdsorganisation Socialistisk Internationale, se Steen Christensen, *Nye mål i en ny verden. Socialistisk Internationale 1976-1992* (Fremad, 1992); jf. også den mere pointerede kommentar i Ole Karup Pedersen, »Socialistisk Internationale, Socialdemokratiet og dansk udenrigspolitik«, *Økonomi og Politik*, årg. 57, nr. 4 (1983), s. 301-308.

ster, at Socialdemokratiet ikke ville lade sig diktere af USA's synspunkter på spørgsmålet. Den udtalelse var afledt af, at den amerikanske udenrigsminister Alexander Haig havde afvist Bresjnevs signaler som østlig propaganda. Men nu afviste Anker Jørgensen altså, at dansk politik skulle styres fra Washington.²² Efter regeringsskiftet i 1982 videreførte Socialdemokratiet sin således allerede anlagte politik i zone-spørgsmålet, om end der også ses elementer af en skærpelse: Hvor politikken før regeringsskiftet mestendels havde karakter af, at Socialdemokratiet sigtede mod at demonstrere god vilje og ønskede at fremme dialog mellem Øst og Vest, så fremstod politikken fra slutningen af 1982 og frem mere som et krav om at etablere en atomar ligevægt i Norden. Denne ligevægt kunne imidlertid kun etableres, såfremt Sovjetunionen tyndede ud i sine kernevåben, hvilket syntes lidet realistisk. Selvom bølgerne i de danske debatter gik højt, blev det ikke Socialdemokratiets politik at få etableret en kernevåbenfri zone i Norden uden begge stormagters accept.²³

Socialdemokratiets synspunkter på Norden som atomvåbenfri zone skal ikke forfølges yderligere her. Det skal blot bemærkes, at partiet havde engageret sig i dette politiske emne, medens det endnu havde regeringsansvaret, og at den politik, som partiet førte efter regeringsskiftet, må ses som en videreførelse af en allerede formuleret politik. Hvad angår spørgsmålet om brud og kontinuitet i Socialdemokratiets sikkerhedspolitik før og efter september 1982, er det således min opfattelse, at der ses elementer af såvel brud (INF-spørgsmålet) som kontinuitet (Norden som kernevåbenfri zone). Det, der var nyt i Socialdemokratiets sikkerhedspolitik i 1980'erne, var for det første, at den fløj i partiet, der stillede sig skeptisk til dele af det atlantiske samarbejde, og som i de foregående årtier havde været inddæmmet af mere atlantiske kræfter i partiet, nu opnåede større indflydelse på partiets sikkerhedspolitiske linje.²⁴ For det andet var det nyt, at Socialdemokratiet valgte at samar-

²² »Statsminister Anker Jørgensen: Danmark vil fortsat diskutere en atomvåbenfri zone«, *Aktuelt*, 17. juli 1981.

²³ 18. august 1985 udtalte Lasse Budtz imidlertid, at Danmark burde kunne acceptere Norden erklæret kernevåbenfrit udelukkende med sovjetisk accept. Bemærkningen var hans private opfattelse – ikke Socialdemokratiets – og tre dage senere udtalte forhenværende energiminister Poul Nielson i en kommentar: »Hvis Lasse Budtz med sine udtalelser om en nordisk atomvåbenfri zone uden amerikansk accept og garanti, forsøger at trække S til venstre, får han ballade.« Se hertil *Avisårbogen 1985*, s. 103-104.

²⁴ Det er blandt andet i dette lys, vi må se Robert Pedersens og K.B. Andersens offentligt erklærede afstandtagen fra partiets sikkerhedspolitik i 1980'erne. K.B. Andersen, »Er vi på vej ud af NATO?«, *Berlingske Tidende*, 8. februar 1983; Robert Pedersen, »Vort ord står ikke mere til troende«, *Aktuelt*, 11. marts 1984; samme, *Fra neutralitet til engagement. Socialdemokratiet og forsvaret gennem 110 år* (Chr. Erichsens Forlag, 1982), s. 280-283.

bejde med De Radikale og venstrefløjspartierne om sikkerhedspolitikken.²⁵ For det tredje var det nyt, at fremtrædende sikkerhedspolitiske aktører i Socialdemokratiet valgte at nedtone systemkonflikten mellem Øst og Vest, medens de samtidig tillagde det nukleare sikkerhedsdilemma så stor betydning.²⁶ Det sidste forhold må siges at være den væsentligste forandring på tværs af 1982, og det er også af denne årsag, at Nikolaj Petersen med gode argumenter i bind 6 af Dansk Udenrigspolitik Historie er af den opfattelse, at den socialdemokratiske politik i zonespørgsmålet i 1983 antog karakter af at skulle gennemføres under alle forhold.²⁷ Set med mine øjne må man dog i udgangspunktet karakterisere Socialdemokratiets politik med henvisning til de ord, partiets ordførere benyttede på Christiansborg. Og her blev det fastholdt, at NATO måtte og skulle sanktionere en kernevåbenfri zone. At Socialdemokratiets politik var delvis indenrigspolitisk motiveret – og at partiets kritikere således har ret i, at der også var tale om oppositionspolitik, blandt andet illustreret ved, at Socialdemokratiet i 1983 for første gang i 50 år valgte at stemme imod finansloven²⁸ – det ændrer ikke ved, at der i spørgsmålet om Norden som kernevåbenfri zone også ses træk af kontinuitet. Dette er tilfældet, også selvom Socialdemokratiet ikke synes at have været i stand til at forklare, hvorledes en nordisk kernevåbenfri zone skulle kunne harmonere med NATO's atomstrategi – eller hvad der i givet fald skulle komme i stedet.²⁹

Venstre

Hvori bestod Venstres sikkerhedspolitik? Var denne præget af kontinuitet fra midten af 1970'erne og frem til tiden efter regeringsskiftet? Ret

²⁵ Eksempelvis udtalte Lasse Budtz i november 1979 fra Folketingets talerstol, at Socialdemokratiet »ikke tror på«, at Danmarks sikkerhedspolitik kunne »tilrettelægges på basis af et flertal i samarbejde med partierne til venstre for Socialdemokratiet. Jeg vil gerne indskærpe dette, for at der ikke skal herske tvivl om socialdemokratiets holdning – hverken herhjemme eller i udlandet.« Lasse Budtz, »Forespørgsel om krydsermissiler og Pershing II-raketter i Vesteuropa«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketinget 1979-80*, 27. november 1979, sp. 941.

²⁶ *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 282. Endelig bør det dog bemærkes, at Socialdemokratiet, sammen med Venstre og De Konservative, siden 1950'erne har lagt navn og renommé til selvpålagte danske begrænsninger i alliancepolitikken. Danske undtagelser i det atlantiske samarbejde var således ikke noget nyt fænomen.

²⁷ Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., s. 317-323.

²⁸ Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser*, anf. arb., s. 316.

²⁹ Det var ellers et ofte stillet spørgsmål i 1980'erne. Se fx artiklen »Socialdemokratiet må beslutte sig: NATO eller kernevåbenfri zone« bragt under rubrikken »Monitor« i *Berlingske Tidende*, 15. marts 1984.

beset er det vanskeligt at udsige noget nagelfast herom på baggrund af den eksisterende forskning, for Venstres sikkerhedspolitik har ikke været genstand for nogen systematisk anlagt historisk analyse.³⁰ Efter mit skøn var det imidlertid ikke udelukkende Socialdemokratiet, der justerede på sikkerhedspolitikken fra slutningen af 1970'erne frem til begyndelsen af 1980'erne. Tværtimod er det min vurdering, at også Venstre rettede på sikkerhedspolitikken i den periode. I artiklens første del har jeg vist, at Venstre i de tre første tiår efter befrielsen syntes delt i to fløje. Jeg har også vist, hvordan dele af Venstre i 1950'erne under Erik Eriksens ledelse lejlighedsvis rivaliserede med Socialdemokratiet om at formulere selvpålagte begrænsninger i den danske alliancepolitik. Endelig er det godtgjort, at Venstre og Socialdemokratiet i slutningen af 1960'erne og første halvdel af 1970'erne stort set var enige, når det gjaldt spørgsmålene om Danmarks fortsatte forbliven i NATO og politikken under CSCE-processen. Som sådan befandt Venstre sig sædvanemæssigt nær midten i dansk alliancepolitik, og derfor synes udenrigs- og sikkerhedspolitikken heller ikke at have skabt vanskeligheder i SV-samarbejdet i 1978-79. Efter denne regerings sammenbrud ses imidlertid de første tegn på, at Venstre justerede på partiets sikkerhedspolitik.

Efter folketingsvalget i 1979 anførte Anker Jørgensen fra Folketingets talerstol, at den nye socialdemokratiske regering ville »videreføre den linje« i sikkerhedspolitikken, der havde haft opbakning i Folketinget i en årrække, og som havde været gældende under den forrige regering.³¹ Det, der kunne opfattes som en ukontroversiel socialdemokratisk politik, forekom imidlertid lidet troværdig set fra Venstres side. Op til valget havde flere yngre socialdemokratiske folketingskandidater stillet sig overordentlig kritisk til den fortsatte oprustning, og især havde den på det tidspunkt forholdsvis ukendte Jytte Hilden i stærkt polemiske vendinger opfordret til en gentænkning af Socialdemokratiets sikkerhedspolitik.³² Hilden opnåede valg til Folketinget, og samme morgen som Anker Jørgensen slog til lyd for en videreførelse af den allerede knæsatte sikkerhedspolitiske kurs, udtalte Hilden i morgenradioavisen, at Danmark burde sige fra over for en ny oprustningsbølge.³³ Om det

³⁰ Se dog journalisten Dan Larsens fjerde bind af Venstres autoriserede partihistorie 1970-1995: *Et land i Europa* (Vestres Landsorganisation, 1995).

³¹ Anker Jørgensen, »Redegørelse af statsministeren«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketinget 1979-80*, 6. november 1979, sp. 3-4.

³² *Folketingskandidat i Frederiksborgkredsen. Jytte Hilden* (Hildens valgpeje, 1979); Jytte Hilden, »Et moralsk spørgsmål, der gælder vores fremtid«, *Ny Politik*, oktober 1979/9, s. 24.

³³ Jytte Hildens udtalelse i Radioavisen er gengivet i *Avisårbogen 1979*, s. 175.

var Hildens og andres højlydte kritik af oprustningen, eller om det var den tiltagende konfrontation mellem Øst og Vest, der var udslagsgivende, er usikkert. Klart er det imidlertid, at Venstres politiske ordfører, Uffe Ellemann-Jensen, som svar på Anker Jørgensens redegørelse, udtalte, at Venstre var bekymret over, at statsministeren ikke havde formuleret sig om det forestående forsvarsforlig. Ellemann-Jensen udtrykte derpå håb om og ønskede en bekræftelse på, at regeringen i de forestående forhandlinger ville støtte sig til de forligspartier, der stod bag det gældende forsvarsforlig. Desuden erklærede han, at Venstre ikke ville godtage en »ferringelse« af det danske forsvar. »Tværtimod mener vi [Venstre, rm], at et kommende forsvarsforlig bør indrettes med skyldig hensyntagen til Danmarks ændrede sikkerhedspolitiske situation.«³⁴ Ellemann-Jensens udtalelse afspejlede, at Venstre var i bevægelse, og at partiet – såfremt det fik magt, som det havde agt – sigtede mod at dansk forsvarspolitik skulle forandres »med skyldig hensyntagen til Danmarks ændrede sikkerhedspolitiske situation«.³⁵

Desuden kan der konstateres en forandring i Venstres profil i den danske sikkerhedspolitiske debat. Venstre havde gennem alle efterkrigsårene været imødekommende over for at diskutere – ikke nødvendigvis acceptere, men blot diskutere – Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske synspunkter. Men denne lyst til diskussion blev stadigt mindre i takt med, at Socialdemokratiets sikkerhedspolitik nærmede sig De Radikales og venstrefløjspartiernes. Da Anker Jørgensen i sommeren 1981 udtalte, at Danmark burde granske spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone, stillede Venstre sig afvisende over for at diskutere spørgsmålet. Efter at Anker Jørgensen var kommet hjem fra Bonn (jf. ovenfor), var der møde i Folketingets Udenrigspolitiske Nævn. Efter mødet udsendte Venstre og Det Konservative Folkeparti en fælles pressemeddelelse, hvori de to partier skrev: »Der er ikke behov for et særligt dansk initiativ i spørgsmålet om den atomvåbenfri zone i Norden. De nordiske lande er allerede atomvåbenfrie, og ingen ønsker den tilstand forandret.«³⁶ Da den socialdemokratiske regering kort tid efter anmodede SNU (Det sikkerheds- og nedrustningspolitiske udvalg) om en redegørelse omhandlende forslagene om Norden som kernevåbenfri zone, stillede Henning Christophersen og den konservative Palle Simonsen sig afvisende over for det forslag. Spørgsmålet skulle slet ikke undersøges, og i dagbladet »Information« kunne man læse, at de to politikere overveje-

³⁴ Uffe Ellemann-Jensen, »Forhandlinger om statsministerens redegørelse«, *Folketings-tidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1979-80*, 7. november 1979, sp. 114.

³⁵ Samme sted.

³⁶ Solveig Rødsgaard, »VK spiller ud med fælleserklæring om atomvåbenfri zone«, *Berlingske Tidende*, 22. juli 1981.

de at forlade SNU i protest, idet regeringen efter deres opfattelse var i færd med at »rende i hælene på fredsbevægelserne og DKP.«³⁷ Rigtigt eller ej, så afspejlede Simonsens og Christophersens reaktioner en fejlvurdering af SNU. Da udvalget det følgende år fremlagde udredningen *Dansk sikkerhedspolitik og forslagene om Norden som kernevåbenfri zone*, lød en konkluderende vurdering, at en isoleret kernevåbenfri zone i Norden kun ville have »lidet troværdighed i en generel krigssituation«, og at zonen kun ville give mening i en bredere europæisk sammenhæng.³⁸ Det betød på jævnt dansk, at så skulle både Sovjetunionen og USA fjerne deres kernevåben. Næppe realistisk. Efter udredningens offentliggørelse blev SNU genstand for dele af venstrefløjens kritik, og fredsforsker Jan Øberg foreslog i en kronik SNU omdøbt til »Stop Nytænkning Udvalget«.³⁹

Venstres nye, mere kontante linje i den sikkerhedspolitiske debat blev yderligere udfoldet efter regeringsskiftet i 1982. I den nye regering blev Uffe Ellemann-Jensen udenrigsminister. Kort tid efter påbegyndte Socialdemokratiet sammen med De Radikale og venstrefløjspartierne at tilføje regeringen sikkerhedspolitiske nederlag i form af dagsordner vendt mod aspekter af regeringens sikkerhedspolitik. Det blev regeringens politik frem til anløbsvalget i 1988 at leve med disse dagsordner, skønt der i dele af Venstres folketingsgruppe voksede et stort, uforløst ønske frem om at tage en konfrontation med dagsordenspartierne. Når denne konfrontation udeblev, hang det sammen med, at De Konservative internt i regeringen stillede sig afvisende hertil. Og når alt kom til alt, valgte Venstre at underordne sig statsministeren. Man valgte at gå på kompromis.⁴⁰

Den tvist, der således i nogen grad blev lagt låg på ved stemmeafgivelserne i Folketinget, valgte udenrigsministeren at tage i den offentlige debat. I den sammenhæng ses det, at Ellemann-Jensen anlagde en meget konfrontatorisk stil over for fodnotepartierne og især over for

³⁷ Henrik Heie, »Anker Jørgensen: Nordisk enighed om atomfri zone i større sammenhæng«, *Information*, 2. juli 1981.

³⁸ *Dansk sikkerhedspolitik og forslagene om Norden som kernevåbenfri zone* (SNU, 1982), citeret s. 174.

³⁹ Jan Øberg, »Stop Nytænkning Udvalget«, *Politiken*, 22. marts 1982. Steen Folke omtalte rapporten som enøjet, medens Gert Petersen kritiserede redegørelsen for ikke at fokusere på vestlige forsvarsstrategier; jf. »Atomvåbenfri zone i Norden er intet værd«, *Politiken*, 12. marts 1982; »SF og VS kritiserer SNU-rapporten«, *Information*, 12. marts 1982.

⁴⁰ *Danmark under den kolde krig 1945-1991*, bd. 3, s. 233-285. Ellemann-Jensens markante profil kan således også betragtes som en art oppositionspolitik inden for regeringen, hvor udenrigsministeren synes at have udfordret statsministerens beslutning om ikke at gøre sikkerhedspolitikken til et kabinetsspørgsmål.

Socialdemokratiet. Gennemlæses den samtidige offentlige debat, fremgår det, at Ellemann-Jensen gjorde, hvad han kunne for at udstille dagsordenspolitikerne. Mest kendt er historien om en tale, Ellemann-Jensens holdt på Sabro Kro nær Århus i november 1983. Ifølge »Informations« referat omtalte udenrigsministeren Socialdemokratiets politik som en »lad-os-komme-til-og-frelse-verden-propaganda«, hvorpå han udtalte, at det ville være »både blåøjet og tåbeligt«, om regeringen skulle præsentere det sikkerhedspolitiske flertals politik på en kommende forsamling i FN.⁴¹ Efter ovenstående udtalelser, som Ellemann-Jensen anførte var fejlciterede, forsøgte Socialdemokratiet at få Folketinget til at erklære sin mistillid til udenrigsministeren, men forgæves. I Folketinget valgte De Radikale at redde Ellemann-Jensen.⁴² Alligevel var det et resultat af debatten, at udenrigsministeren i fuld offentlighed var blevet belært af statsministeren om ministres respekt for Folketinget. Under overskriften »Jeg føler mig nærmest styrket« udtalte Ellemann-Jensen imidlertid et par dage senere i et avisinterview, at han og Poul Schlüter efter debatten i Folketingssalen var taget op på sidstnævntes kontor, hvor de havde drukket en sjus. Havde Schlüters irettesættelse været et spil for galleriet? Ellemann-Jensen vedblev at udstille sine modstandere.⁴³

I den forbindelse bør det understreges, at Ellemann-Jensen tydeligvis har følt sig provokeret af, at Socialdemokratiet sammen med de øvrige dagsordenspartier valgte at trodse regeringen, skønt det i Grundloven hedder, at udenrigspolitikken er regeringens prerogativ.⁴⁴ Samtidig bør det fremhæves, at heller ikke socialdemokraterne var uden evne til at provokere. Budtz var således kendt som en hård debattør,⁴⁵ og samtidig ses det, at flere af de politikere – herunder socialdemokrater – der argumenterede for nedrustning, ofte tog patent på den gode moral.⁴⁶ Således følte ikke alene Ellemann-Jensen, men flere borgerlige politikere det undertiden nødvendigt at understrege, at også de ønskede fred,

⁴¹ *Informations* og *Jyllands-Postens* referater af udenrigsministerens udtalelser 21. november 1983 på Sabro Kro er optrykt i Christian Thune og Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1883* (DJØF, 1984), s. 276-277.

⁴² »Forespørgsel om udenrigsministerens offentlige udtalelser m.v.«, *Folketinget. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 1. december 1983, sp. 2641-2676.

⁴³ Birgit Rasmussen, »Jeg følger mig nærmest styrket«, *Berlingske Tidende*, 4. december 1983.

⁴⁴ Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., s. 227.

⁴⁵ Se fx *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 122; *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 87.

⁴⁶ Se fx Jytte Hilden, »Et moralsk spørgsmål, der gælder vores fælles fremtid«, *Ny Politik*, oktober 1979/9, s. 24.

men at de blot ikke fandt den af Socialdemokratiet foreslåede kurs farbar.⁴⁷

Skønt Ellemann-Jensen i samtiden og eftertiden har forfægtet sin politik, har han efterfølgende medgivet, at hans håndtering af konflikter med oppositionen nok kunne være et problem for regeringen. Ellemann-Jensen: »Jeg fornemmede – også hos flere af mine egne partifæller – en stor træthed over, at alle disse sikkerhedspolitiske slagsmål skulle skabe uro i arbejdet med at få den økonomiske politik på plads. Og hvem ved, hvordan jeg selv ville have reageret, hvis det var mig, der sad i Økonomiministeriet – som jeg havde ønsket, da regeringen blev dannet året før – og der så var en åbenmundet slagsbror, der bragte uro i mine cirkler på grund af noget, mange opfattede som noget fjernt og uvedkommende.«⁴⁸

Historien om Venstres sikkerhedspolitiske udvikling fra 1970'erne og ind i 1980'erne er endnu ikke tilstrækkeligt udforsket. For nærværende turde det dog være rimeligt at konstatere, at Venstre i den periode bevægede sig mod højre, forstået således at partiet indtog et stadig mere atlantisk standpunkt både i debat og i politikformulering.

Det Konservative Folkeparti

Endelig er der spørgsmålet om De Konservatives sikkerhedspolitiske synspunkter. Hvor Venstres nyeste historie kun er fragmentarisk skildret, er De Konservatives historie behandlet mere sammenhængende først i et firebindsværk om tiden fra 1915 til 1965 og siden i *Det høje C*, der følger partiets historie fra 1965 til 1998. Tyngdepunktet i det sidste værk er regeringsårene 1982 til 1993. I disse år var De Konservative især optaget af indenrigspolitiske og økonomiske problemstillinger, medens udenrigspolitikken og betydelige dele af sikkerhedspolitikken væsentligst var overladt til Venstre. Partihistoriens forfatter, Ditlev Tamm, formulerer det i ordene, at udenrigspolitikken »i det store og hele« var udenrigsministerens »selvstændige domæne«.⁴⁹

Såfremt man gransker Det Konservative Folkepartis sikkerhedspolitiske synspunkter på tværs af regeringsskiftet i 1982, er det min vurde-

⁴⁷ Se fx et indlæg af Palle Simonsen i Folketinget 27. november 1979. *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketinget 1979-80*, sp. 952-953.

⁴⁸ Uffe Ellemann-Jensen citeret i *Fodfejl*, anf. arb., s. 166.

⁴⁹ Ditlev Tamm, *Det høje C*, anf. arb. citeret s. 223. Firkloverregeringernes udenrigspolitik behandles s. 248ff., 256ff. *Det konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede I-IV* (Nyt Nordisk Forlag, 1966) ved Jørgen Hatting, Jens Winther, Jørgen H. Barfoed og Carl Kauffeldt.

ring, at De Konservative var det af de tre gamle atlantpartier, der bevægede sig mindst. Faktisk synes der ikke at bestå nogen forskel på substansen i partiets sikkerhedspolitik før og efter 1982. I de første mange efterkrigsår var politikere som Ole Bjørn Kraft og Erik Kragh overbevidste atlanttilhængere og ubetingede anbefalere af NATO's politik i Danmark. Op gennem 1970'erne videreførtes den linje af eksempelvis Knud Østergaard, og der er efter mit skøn ikke nogen forskel heri, hvis vi betragter konturerne af partiets sikkerhedspolitik efter 1982.⁵⁰ Alligevel kan der konstateres en vis forskel på tværs af 1982, men denne forskel handler mere om partiets måde at tale om sikkerhedspolitik, end den handler om politikens substans.

Som nævnt i artiklens første del havde Socialdemokratiet og Venstre sammen med De Radikale haft stort set identiske synspunkter under CSCE-processen i første halvdel af 1970'erne. Disse tre partier havde i Folketinget argumenteret for, at de vestlige lande skulle være forholdsvis imødekommende overfor østlige standpunkter uden dog at give køb på vestlige politiske standpunkter. Rationalet havde været, at hvis man ønskede forhandlinger med Sovjetunionen, måtte man være villig til både at give og tage. Til forskel fra denne linje havde De Konservative stået fast på, at Sovjetunionen først måtte øge friheden inden for Østblokken, førend man fra vestlig side skulle vise sig imødekommende over for sovjetiske standpunkter. De Konservatives argument var, at man ikke kunne stole på Sovjetunionens gode hensigter, førend de var omsat til handlinger (HT 2005, s. 579-582).

En stort set tilsvarende skillelinje ses i slutningen af 1970'erne, da Folketingets partier skulle tage stilling til et dagsordensforslag formuleret af Gert Petersen fra Socialistisk Folkeparti. Historien var i korthed den, at det amerikanske dagblad »Washington Post« i sommeren 1977 offentliggjorde, at USA i de kommende år sigtede mod at erstatte flere af de kernevåben, der var opstillet i Vesteuropa, med neutronbomberaketter. Neutronbomben var et kernevåben, men var karakteriseret ved, at den – ud over at bringe en mindre atombombe til sprængning – antændte en brintbombe, der udviklede en omfattende og dødelig neutronstråling. Den nye bombe vakte megen opsigt, hvilket antagelig også havde sin forklaring i, at den kunne slå mennesker ihjel uden at medføre så mange materielle skader som traditionelle kernevåben. Af denne årsag omtalte Kreml bomben som en »kapitalistisk

⁵⁰ Den vurdering er baseret på analyserne af dansk sikkerhedspolitik og sikkerhedspolitisk debat i koldkrigsrapporten *Danmark under den kolde krig 1945-1991*, bd. 1-3, anf. arb., kap. 6-14, 29-41 og 61-72.

bombe«. ⁵¹ I marts 1978 stillede Gert Petersen da forslag om, at Folkettinget skulle beklage den fortsatte oprustning samt opfordre regeringen til »at vende sig mod fremstillingen og spredning af nye masseødelæggelsesvåben, herunder neutronbomber...«. ⁵² Den socialdemokratiske mindretalsregering afviste forslaget, idet partiets ordfører, Lasse Budtz, understregede, at selvom regeringen fandt det nye våben »modbydeligt«, så ville det være »hyklerisk«, hvis man ikke også understregede, at andre lande, dvs. Sovjetunionen, tillige producerede »modbydelige våben«. ⁵³ Venstres ordfører Arne Christiansen støttede Socialdemokratiets holdning. ⁵⁴ Det gjorde Palle Simonsen fra De Konservative også. Men alligevel ses en forskel, for Socialdemokratiets og Venstres ordfører havde begge formuleret sig kritisk om rustningskapløbet. Det gjorde Palle Simonsen ikke. Faktisk udfordrede han Gert Petersen og udbad sig »bevisførelse« for, at den fortsatte oprustning øgede risikoen for krig. ⁵⁵ Om den i samtiden så udsældte terrorbalance ikke opfattedes som et stort problem hos De Konservative, eller om Palle Simonsen blot var irriteret på Gert Petersen, får stå uafklaret. Imidlertid står det hævet over tvivlen – også hvis vi kigger på andre sikkerhedspolitiske spørgsmål – at Palle Simonsen og De Konservative forud for regerings-skiftet i 1982, var meget kontante, når det gjaldt debatterne om alliancepolitikken. ⁵⁶

Efter regeringsskiftet i 1982 blev De Konservatives sikkerhedspolitiske profil i betydelig grad varetaget af forsvarsminister Hans Engell. Han anlagde såvel internt i regeringen som i den offentlige debat en mindre konfrontatorisk stil end udenrigsministeren. Engells opfattelse synes at have været, at Firkløverregeringen skulle fastholde sin politik, men i øvrigt undgå for megen konflikt med det sikkerhedspolitiske flertal. Den vurdering kan underbygges med henvisning til Engells erindringer.

⁵¹ Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., s. 196; Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark* (Odense Universitetsforlag, 1997), s. 173; Norman Friedman, *The Fifty Year War. Conflict and Strategy in the Cold War* (Chatham, 2000), s. 424.

⁵² Gert Petersen, »Forespørgsel om nedrustning m.v.«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1977-78*, 2. marts 1978, sp. 6983.

⁵³ Lasse Budtz, »Forespørgsel om nedrustning m.v.«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1977-78*, 2. marts 1978, sp. 6988, 6989.

⁵⁴ Arne Christiansen, »Forespørgsel om nedrustning m.v.«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1977-78*, 2. marts 1978, sp. 6996.

⁵⁵ Palle Simonsen, »Forespørgsel om nedrustning m.v.«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1977-78*, 2. marts 1978, sp. 6999.

⁵⁶ Se til eksempel Simonsens debat med Gert Petersen i Folketinget i foråret 1979, jf. »Forespørgsel om NATO«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1978-79*, 17. maj 1979, sp. 11083.

ger, hvori han skriver, at han ofte valgte at drøfte sikkerhedspolitikken direkte med Poul Schlüter for at slippe »levende igennem NATO-møderne og bagefter undgå at blive fortæret af alle ulvene i Udenrigspolitisk Nævn og folketingsalen«. ⁵⁷ Og Ellemann-Jensen var bevidst herom. Han skriver i sine erindringer, at han havde en »mistanke om«, at Hans Engell i »sikkerhedspolitiske spørgsmål ville prøve at smutte uden om problemerne og gå uden om mig og direkte til sin partiformand, statsministeren, for at hente støtte hertil...«. ⁵⁸ Samtidig ses det, at Poul Schlüter anlagde en mindre kontant linje over for Socialdemokratiet, end Ellemann-Jensen gjorde. ⁵⁹ Som sådan viste De Konservative sig mindre uforsonlige, når oppositionen manifesterede sig gennem dagsordenspolitikken. I det omfang at regeringen valgte at undlade at stemme, når de af oppositionen fremsatte dagordner var til afstemning, skete det ofte under henvisning til, at De Konservative ikke var enige i dagsordnernes indhold. Men kritikken var formuleret i et mere afdæmpet sprog, end tilfældet havde været blot få år forinden.

I forhold til spørgsmålet om brud og kontinuitet i Det Konservative Folkepartis sikkerhedspolitiske synspunkter er det således min vurdering, at politikken væsentligst var båret af kontinuitet, og at de forskelle der ses, dybest set handlede om, at De Konservative efter regeringskiftet anlagde en mere afdæmpet tone i debatten. Men det var også forståeligt, for havde regeringschefens eget parti valgt at hæve stemmen i de sikkerhedspolitiske debatter, da ville statsministeren næsten have været forpligtet til at udskrive valg. Men så vigtige bedømtes dagsordnerne åbenbart ikke at være.

Den brede enigheds ophør. Nogle forklaringer

Hvorfor indtraf der et sikkerhedspolitisk oprud i Danmark i 1980'erne? Og hvorfor har det skabt så dybe sår, som tilfældet er?

For at tage det sidste først: Når det sikkerhedspolitiske oprud i 1980'erne skabte så dybe sår, har det først og fremmest sin forklaring i, at det samarbejde mellem Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative, der havde ligget til grund for formuleringen af dansk sikker-

⁵⁷ Citeret efter Hans Engell, *På Slotsholmen* (Aschehoug, 1997), s. 175; jf. samme citat i Ellemann-Jensen, *Fodfejl*, anf. arb., s. 129.

⁵⁸ Citeret efter Uffe Ellemann-Jensen, *Fodfejl*, anf. arb., s. 129.

⁵⁹ Denne iagttagelse er allerede gjort af Carsten Due-Nielsen og Nikolaj Petersen i artiklen »Denmark's Foreign Policy since 1967: An Introduction«, Carsten Due-Nielsen & Nikolaj Petersen (eds.), *Adaptation & Activism. The Foreign Policy of Denmark 1967-1993* (DJØF, 1995), s. 11-54, her s. 28.

hedspolitik gennem mere end tre årtier, nu brød sammen. Vel havde der gennem alle årene været holdningsforskelle mellem de tre partier, og rigtigt er det også, at sikkerhedspolitikken i hele efterkrigsperioden havde været en del af den indenrigspolitiske kamp om regeringsmagten. Men i alle store, principielle sikkerhedspolitiske anliggender havde de tre partier sluttelig valgt at stemme sammen på Christiansborg. Det var ikke udelukkende af partitaktiske årsager. Det havde også sin forklaring i, at partierne i overvejende grad var nået til enighed om sikkerhedspolitikken. Da Socialdemokratiet sammen med De Radikale og Folketingets venstrefløjspartier efter regeringsskiftet i 1982 begyndte at tilføje Firkløverregeringerne sikkerhedspolitiske nederlag, var skuffelsen derfor stor hos Venstre og De Konservative. Selv om konfrontationerne mellem partierne var størst mellem 1983 og 1985, så fortsatte konflikten helt frem til 1988.

Hvad angår det første spørgsmål – hvorfor det sikkerhedspolitiske opbrud i Danmark fandt sted i 1980'erne – er svaret mere sammensat og usikkert. Vi, der skrev DIIS-rapporten, og Nikolaj Petersen, der har skrevet det sjette bind i Dansk Udenrigspolitikks Historie, har alle haft udstrakt adgang til danske arkiver, og vi kan derfor i dag sige noget mere præcist om årsagerne til sammenbruddet end for blot få år siden. Imidlertid vil vi først få mere udtømmende forklaringer, når også aktørernes personlige optegnelser og udenlandske arkiver for denne periode bliver tilgængelige. Retvisende turde det dog være at anføre tre forhold. For det første at udviklingen i international politik var af stor betydning. For det andet at forholdet mellem partierne på Christiansborg fik en del at sige. Og for det tredje at partiinterne anliggender spillede en vigtig rolle.

International politik

Med hensyn til udviklingen i international politik ses det, at hvor CSCE-processen (1973-1975) afspejlede højdepunktet i afspændingsperioden, så fulgte der snart en række konflikter mellem Sovjetunionen og USA. Hvornår modsætningerne tog til, er vanskeligt at sige præcist, men i koldkrigsrapporten dokumenteres det, at Forsvarets Efterretningstjeneste i 1977 konstaterede, at der nu var indtruffet en »mærkbar afkøling« i den sovjetiske afspændingspolitik over for USA.⁶⁰ Det er ikke stedet her at granske, hvem der bar ansvaret for den fornyede supermagts-

⁶⁰ *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, anf. arb., s. 535. Formuleringen om en »mærkbar afkøling« er FE's.

rivalisering, men klart er det, at 1977 var året, hvor både Sovjetunionen og USA signalerede over for omverdenen, at de var i færd med at forandre politik. I 1977 påbegyndte Sovjetunionen således udstationering af SS-20 mellemdistanceraketter inden for Østblokken. Disse kernevåben kunne ramme mål i hele Vesteuropa og i Mellemøsten. 1977 var også året, hvor det for første gang blev offentligt kendt, at den amerikanske administration under præsident Carter sigtede mod at udskifte en række traditionelle kernevåben i Vesteuropa med neutronbomber.⁶¹

I de følgende år ses en tiltagende kappestrid mellem de to supermagter. Hvad angår sovjetisk udenrigspolitik, kan vi konstatere en øget oprustning samt en stadig mere aktiv politik over for Den tredje Verden. Til denne politik hørte, at Sovjetunionen øgede eksporten af våben til ulandene. Det handlede blandt andet om at støtte lokale oprørsbevægelser i deres kampe mod vestlige kolonialister. I tidligere perioder af den kolde krig havde USA været verdens største våbeneksportør. I sidste halvdel af 1970'erne skiftede dette mønster, således at Sovjetunionen nu stod for godt og vel 30 pct. af verdens våbeneksport, medens USA stod for knap 30 pct.⁶² Men Sovjetunionen begrænsede ikke fremskudene til Afrika og Asien. Også Latinamerika blev genstand for øget sovjetisk opmærksomhed. I 1983 havde 19 lande i denne region diplomatiske forbindelser til Sovjetunionen. 25 år tidligere havde blot fire latinamerikanske lande haft sådanne forbindelser til Sovjetunionen.⁶³ Den sovjetiske politik udfordrede således USA tæt på de amerikanske landegrænser. I første omgang kulminerede den sovjetiske politik med invasionen af Afghanistan i december 1979, der førte til en lang og blodig krig gennem det følgende tiår. Den sovjetiske politik var ledsaget af en stadig mere uforsonlig retorik over for de vestlige lande.⁶⁴

Om USA's politik ses det, at den amerikanske administration i 1978 gennem NATO stillede forslag om, at medlemslandene øgede de nationale forsvarsbudgetter med 3 pct. realvækst pr. år. Dermed forsøgte USA at lægge pres på det labile østlige system, der allerede i midten af 1970'erne var begyndt en økonomisk nedtur. Samtidig står det klart, at den militære moderniseringspolitik, der påbegyndtes under Carter,

⁶¹ John W. Young and John Kent, *International Relations since 1945. A Global History* (Oxford, 2004), s. 482-485; Richard Crockatt, *The Fifty Years War. The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991* (Routledge, 1995), s. 268-271.

⁶² Geir Lundestad, *East, West, North, South. Major Developments in International Politics since 1945* (Oxford, 1999), s. 112.

⁶³ Samme sted, s. 117.

⁶⁴ Dette er behandlet flere steder den internationale litteratur. Se fx John W. Young and John Kent, *International Relations since 1945*, anf. arb., s. 235ff. Jf. Også Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., s. 227.

blev videreført og radikaliseret i Reagans første periode som USA's præsident, der påbegyndtes i 1981.⁶⁵ Den radikaliserede politik blev i maj 1982 blandt andet nedfældet i et National Security Decision Directive kaldet NSDD-32. Ifølge direktivet skulle USA fremme såvel afskrækelse af Sovjetunionen som USA's indflydelse med at »inddæmme og vende udvidelsen af sovjetisk kontrol og militær tilstedeværelse over hele verden og forøge omkostningerne for Sovjetunionen af støtte til og brug af stedfortrædere, af terrorister og undergravende kræfter«. Desuden var det et mål at »neutralisere Sovjetunionens bestræbelser på at øge sin indflydelse gennem brug af diplomati, våbenoverførsler, økonomisk pres, politisk handlinger, propaganda og desinformation.«⁶⁶ Den amerikanske politik er siden blevet døbt »styrkepolitikken«.⁶⁷

Den fornyede rivalisering mellem de to supermagter satte sig dybe spor inden for det vestlige samarbejde. Således opstod der i Vesteuropa en uenighed om, hvilken politik der skulle anlægges over for Sovjetunionen. Skulle man følge den af USA anførte nye styrkepolitik? Eller skulle man videreføre den ligevægts- og samarbejdsstrategi, der havde været NATO's politik over for Sovjetunionen siden anden halvdel af 1960'erne og op gennem 1970'erne? I Vesteuropa delte politikerne og befolkningerne sig efter anskuelser, idet der ses en tendens til, at betydelige dele af den vesteuropæiske opinion og politiske establishment stillede sig tøvende over for den amerikanske styrkepolitik. Til eksempel erklærede den franske handelsminister Michel Jobert i begyndelsen af 1980'erne over for et amerikansk publikum: »I beder os om at ledsage Jer på en rejse, men I har ikke fortalt os, i hvilken retning den går, og hvor rejsen ender.« Den vesttyske fysiker og filosof C.F. von Weizsäcker har formuleret sin skepsis med ordene: »En politik, der deler verden op i godt og ondt og opfatter den største magt, som det er vores skæbne at leve sammen med, som det ondes centrum, er ikke en fredspolitik, selv om dens moralske vurdering er korrekt.«⁶⁸

Når spørgsmålet er Socialdemokratiets udenlandske inspiration til dagsordenspolitikken, må det til indledning anføres, at den fornyede

⁶⁵ Samme sted; Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, »Economic Constraints and the Turn towards Superpower Cooperation in the 1980s«, Olav Njølstad (ed.), *The Last Decade of the Cold War. From Conflict Escalation to the Conflict Transformation* (Frank Cass, 2004), s. 83-117.

⁶⁶ Citeret efter *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 474.

⁶⁷ Den forandrede amerikanske politik fra slutningen af Carter-årene og op i 1980'erne er behandlet indgående i *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., kapitel 78 s. 469-495.

⁶⁸ Begge udtalelser er citeret efter *Danmark under den kolde krig*, bd. 4, anf. arb., hhv. s. 85 og 93.

kolde krig vakte bekymring i partiet. I den situation vurderede partiets fremtrædende skikkelser – især Anker Jørgensen – at partiet i stigende grad skulle lægge vægt på brobygning i forholdet mellem Øst og Vest.⁶⁹ Et andet spørgsmål er, om Socialdemokratiet var genstand for østlig påvirkning.⁷⁰ Efter min og DIIS-udredningens vurdering var det en sovjetisk succes, at Norden som kernevåbenfri zone blev sat på den sikkerhedspolitiske debat i Vesten.⁷¹ Helt siden den tidlige kolde krig havde Sovjetunionen søgt at tematisere dette spørgsmål, men uden held.⁷² At spørgsmålet blev bragt op i FN i 1978, og at politikere først i Norge og siden Danmark reagerede positivt herpå, må ses som en succesrig sovjetisk *agenda setting*. Men det betyder ikke, at Sovjetunionen dikterede Socialdemokratiets politik i spørgsmålet. Som tidligere nævnt synes Socialdemokratiets interesse for spørgsmålet væsentligt at være motiveret af drøftelserne i Socialistisk Internationale. Da spørgsmålet først blev taget op, synes politikken endvidere inspireret af drøftelserne i den såkaldte Scandilux-gruppe, der var et diskussionsforum bestående af delegerede fra de nationale socialdemokratier i Norge, Danmark, Belgien, Holland og Luxembourg samt repræsentanter fra det vesttyske, britiske og franske socialdemokrati.⁷³ Som årene gik, synes politikken dog også at være blevet et redskab til at vælte regeringen. At Socialdemokratiet stedse krævede amerikansk accept af en sådan zone, afspejler, at partiet selv lukkede af for spørgsmålets omsættelse til praktisk politik. Flere partimedlemmer tog da også afstand fra politikken i samtiden.⁷⁴ Og efterfølgende har enkelte medgivet, at partiets sikkerhedspolitik sigtede mod at vælte regeringen.⁷⁵

⁶⁹ Anker Jørgensens betydning for Socialdemokratiets forandrede sikkerhedspolitiske profil fra slutningen af 1970'erne og op i 1980'erne understreges i Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., fx s. 196-197, 205.

⁷⁰ Se Bent Jensens kommentar i anledningen koldkrigsrapporten, »Tungen lige i munden – eller ud ad vinduet?«, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 16. september 2005. Her anføres det, at det var østligt finansierede fredsbevægelser, der påvirkede Socialdemokratiets sikkerhedspolitik i 1980'erne.

⁷¹ *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 201.

⁷² Frantz Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978* (Nordisk Råd, 1979), s. 313.

⁷³ Nikolaj Petersen, »Scandilux-samarbejdet og vesteuropæisk sikkerhedspolitik«, *Politica*, 16. årg., nr. 4 (1984), s. 410-430; samme, »Scandilux og Danmark«, Søren Møller Christensen (red.), *Man har et standpunkt ... Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken i 80'erne. En debatbog* (Eirene, 1984), s. 64-81; samme, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., s. 287-289; *Danmark under den kolde krig*, bd. 3., anf. arb., s. 74-75.

⁷⁴ Jeg har ovenfor nævnt Robert Pedersen og K.B. Andersen som modstandere af aspekter af Socialdemokratiets sikkerhedspolitik, men også Jens Risgaard Knudsen og Svend Auken kan regnes til den kreds af folketingsmedlemmer, der stillede sig skeptiske over for dagsordenspolitikken. *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., fx s. 275.

⁷⁵ Erling Olsen, »En note om fodnoter«, Troels Frøling og Martin Ishøy (red.), *På sporet af europæisk sikkerhed* (Atlantsammenslutningen, 1999), s. 54-56.

Forholdene mellem partierne på Christiansborg

I Danmark blev det den almindelige situation, at firkløverpartierne væsentligst støttede den amerikanske styrkepolitik, medens dagsordenspartierne tog afstand fra den. Der er dog næppe tvivl om, at uoverensstemmelserne mellem de to grupper bidrog til at polarisere synspunkterne. Et godt eksempel herpå er spørgsmålet om det amerikanske SDI-program – også kaldet stjernekrigsprojektet – hvis perspektiv var, at den amerikanske administration i midten af 1980'erne sigtede mod at udvikle et forsvarsprogram, der gjorde det muligt at skyde ballistiske missiler ned, medens de endnu befandt sig i luften. Dermed ville man for det første kunne undgå nedslag af kernevåben på landjorden i krigstilfælde, og for det andet ville man kunne reducere kernevåbnens betydning i den atlantiske forsvarsplanlægning.⁷⁶

SDI-programmet gav straks anledning til konflikt mellem USA og Sovjetunionen. Følger vi den danske debat om spørgsmålet, kunne det synes som om, at regeringen i denne sag støttede USA ubetinget. Således blev Ellemann-Jensen i februar 1985 i »Jyllands-Posten« citeret for, at den danske regering støttede de amerikanske stjernekrigsplaner. Ellemann-Jensen afviste efterfølgende, at han var citeret korrekt. Ikke desto mindre antændte artiklerne en større debat, hvor oppositionen afkrævede regeringen en afvisning af det amerikanske projekt. Først syntes Anker Jørgensen forstemt over udenrigsministerens udtalelser, og siden var det navnlig Kjeld Albrechtsen fra Venstresocialisterne og Gert Petersen fra Socialistisk Folkeparti, der engagerede sig i sagen.⁷⁷ Et resultat af debatten blev, at Folketinget i marts 1985 vedtog en af Socialdemokratiet fremsat dagsorden, der konstaterede, at Danmark var »imod placering af våben i det ydre rum«, men også pålagde regeringen at arbejde herfor i »alle relevante internationale organisationer«.⁷⁸ Undervejs i debatten udtalte udenrigsministeren, at dagsordensteksterne (der var to til afstemning) afspejlede »det sovjetiske propaganda- og floskelbageri«.⁷⁹ Granskes Udenrigspolitisk Nævns mødereferater fra april 1985, ser man imidlertid, at Poul Schlüter udtalte, at han ikke havde noget imod, at SDI-programmet blev skrinlagt, og i samme

⁷⁶ Om SDI og Danmark, se fx Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., s. 329-334; *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 133-140, 264ff.

⁷⁷ Debatten er gengivet i Hans Henrik Holm, »Danmarks stjernekrig: Den indenrigspolitiske kamp om udenrigspolitikken«, Nikolaj Petersen og Christian Thune (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1985* (DJØF, 1986), s. 31-58.

⁷⁸ Lasse Budtz, »Forespørgsel om stjernekrigsforsvar«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1984-85*, 26. marts 1985, sp. 7922.

⁷⁹ Udenrigsministeren, »Forespørgsel om stjernekrigsforsvar«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1984-85*, 26. marts 1985, sp. 7954-7955.

måned forsøgte Ellemann-Jensen at overbevise den amerikanske udenrigsminister om, at USA skulle undlade at presse de vesteuropæiske lande til at støtte projektet.⁸⁰

Debatten om regeringens holdning til SDI-programmet er således et eksempel på, at meningsudvekslingen mellem partierne bidrog til en polarisering af de udenrigspolitiske synspunkter. I den forbindelse er det værd at hæfte sig ved, at De Konservative af taktiske årsager synes at have nedtonet partiets sikkerhedspolitiske synspunkter, sådan som de præsenteredes i offentligheden. Som anført i partihistorien, skulle De Konservative holde sammen på regeringen: »Prisen for regeringsmagten var, at der måtte slækkes på konservative synspunkter, og partiet måtte for at holde sammen på regeringen også give afkald på selvstændig profilering. I begyndelsen gik det strålende, men årene i regering kom til at slide på partiet.«⁸¹ Inden for denne genre af forklaringer på De Konservatives nedtonede profil i den sikkerhedspolitiske offentlighed, kan man endvidere spørge, om den afdæmpede linje ikke også bidrog til en relativ fredning af forsvarsbudgetterne? I al fald synes disse ikke at have været genstand for megen meningsudveksling i 1980'ernes sikkerhedspolitiske debatter.

Men heller ikke blandt dagsordenspartierne var man enige. At Venstresocialisterne og Socialistisk Folkeparti var modstandere af det danske alliancemedlemskab, medens Socialdemokratiet stedse slog fast, at det ikke ønskede Danmark ud af NATO, er et udtryk herfor. Socialdemokratiets gentagne støtte til alliancemedlemskabet var ikke besværgelser. Støtten var oprigtigt ment. Granskes dagsordenspolitikken i detaljer ses det da også, at i mange situationer hvor socialdemokratiske dagsordensforslag blev vedtaget i Folketinget, var disse ledsaget af endnu mere vidtgående dagsordensforslag fra Venstresocialisterne og Socialistisk Folkeparti. Som sådan kom de vedtagne dagsordner – hvoraf en del førte til danske fodnoter i NATO-kommunikater – i praksis ofte til at fungere som afværgedagsordner for endnu mere radikale dagsordensforslag fra Folketingets venstrefløj. Dette er også én af forklaringerne på, at regeringspartierne undertiden undlod at stemme imod de socialdemokratiske dagsordner. For gjorde regeringspartierne det, risikerede de, at venstrefløjens dagsordner kom til afstemning. Disse forhold bidrager til at præcisere, at der i det sikkerhedspolitiske flertal var substansforskelle, når det angik sikkerhedspolitikken, men naturligvis også

⁸⁰ Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., s. 332; *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 269; Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelse*, anf. arb., s. 346-347.

⁸¹ Ditlev Tamm, *Det høje C*, anf. arb., citeret s. 219.

at de borgerlige partier reelt frygtede, at Socialdemokratiet kunne finde på at stemme for venstrefløjspartiernes dagsordensforslag. Forskellene mellem partiernes positioner afspejles af stemmeafgivelserne i Folketinget:

Partiernes stemmeafgivelser ved sikkerhedspolitiske dagsordner

Parti/stemmeafgivelse	For	Imod	Undladt at stemme
Socialdemokratiet	27	0	0
De Radikale	24	2	1
Socialistisk Folkeparti	18	2	7
Firkløverpartierne	6	7	14

Kilde: Hans Hækkerup, »En myte aflives«, *Berlingske Tidende*, 9. maj 1988.

Dagsordnerne blev således væsentligst vedtaget med Socialdemokratiets og De Radikales mandater, men naturligvis også med stemmer fra venstrefløjspartierne. Mere overraskende er det nok, at seks dagsordner blev vedtaget med støtte fra regeringspartierne. Det siger noget om det parlamentariske spil på Christiansborg, men det antyder også, at ikke alle dagsordner var lige kritiske over NATO's politik.

Partiinterne forhold og individernes betydning.

Men også partiinterne og personforhold kom til at spille en rolle. Med hensyn til partiet Venstre synes det troligt, at udskiftningen af partiets ledelse i 1978 og den efterfølgende mislykkede SV-regering fik stor betydning for Venstres sikkerhedspolitiske stilling i 1980'erne. Efter at SV-regeringen brød sammen, ses således en tendens til, at først De Konservative og Venstre og siden tillige Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti dannede fælles front mod Socialdemokratiet. Vigtig for den proces var formentlig den skuffelse, som flere Venstre-politikere havde oplevet i forbindelse med det forliste regeringssamarbejde. Dernæst må det have spillet en rolle for 1980'ernes sikkerhedspolitiske konfrontationer, at den karismatiske Uffe Ellemann-Jensen avancerede hurtigt i Venstre. Ud over at være nationaløkonom af uddannelse og journalist på Danmarks Radio havde Ellemann-Jensen en fortid som reserveofficer i Forsvaret, og i en periode havde han været ansat i Forsvarets Efterretningstjeneste. I sine erindringer har Ellemann-Jensen antydnet,

at denne fortidige beskæftigelse samt hans rejser bag Jerntæppet blev af betydning for hans udenrigspolitiske holdninger.⁸² Set retrospektivt synes det at være tilfældet, at hvor Venstres ledelse i 1970'erne havde repræsenteret partiets midtsøgende fløj i sikkerhedspolitikken, tilhørte den nye ledelse i slutningen af årtiet og i 1980'erne partiets alliancepolitiske højrefløj.

Hvad angår Det Konservative Folkeparti, ses en tilsvarende situation, om end med omvendt fortegn. Som ovenfor nævnt havde partiet en tradition for at vægte sikkerhedspolitiske spørgsmål højt i såvel politikformulering som i debat. Med Poul Schlüters overtagelse af partiets ledelse fik De Konservative imidlertid en formand, hvis væsentligste interesse i 1980'erne med Nikolaj Petersens ord bestod i »gennemførelsen af regeringens økonomiske program«. Der skulle skæres ind til benet, og derfor ville Socialministeriet blive et nøgleministerium. Af den årsag var det vigtigt, at det blev én af partiets stærkeste personer, der skulle overtage denne post. Valget faldt på Palle Simonsen, ifølge partihistorien for at understrege, at partiet havde en god socialpolitik, men også fordi Simonsen i offentligheden omfattedes med sympati langt ud over konservative kredse.⁸³ Med hensyn til sikkerhedspolitikken, så ønskede Schlüter konsensus. Det betød, at han »forholdt sig pragmatisk« blandt andet til forsvarspolitikken.⁸⁴ Det er i den forbindelse, man må se udnævnelsen af Hans Engell til forsvarsminister i 1982. Engell var på det tidspunkt 34 år, og ifølge hans erindringer var udnævnelsen formentlig udtryk for, at Schlüter ønskede en om ikke svag så i al fald uerfaren politiker på en post, der hurtigt kunne give anledning til problemer med oppositionen. Med slet skjult henvisning til udenrigsministeren skriver Engell: »Han [Schlüter] har ikke brug for en forsvarsminister, der åndeligt befinder sig på Dybbøl Skanse som sidste mand hele tiden, og som fremkalder de store dramaer på et af de områder, hvor regeringen på forhånd ved, den er i mindretal, hvis det går galt.«⁸⁵ Ved at udnævne Engell til forsvarsminister forbigik Schlüter den mere åbenmundede, forhenværende forsvarsminister Knud Østergaard, der havde håbet at få denne post.

Men også i Socialdemokratiet kom enkeltpersoner til at spille en vigtig rolle. Op gennem 1970'erne oplevede Socialdemokratiet et begyn-

⁸² Uffe Ellemann-Jensen, *Fodfejl*, anf. arb., s. 26-30; Sanne Gram og Jens Grund, »Spionen, der blev udenrigsminister«, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 30. juni 2005.

⁸³ Ditlev Tamm, *Det høje C*, anf. arb., s. 214.

⁸⁴ Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., s. 222.

⁸⁵ Hans Engell, *På Slotsholmen* (Aschehoug, 1997), citeret s. 79; jf. også Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, anf. arb., s. 223.

dende generationsskifte i partiets folketingsgruppe. Hvor partiets politik i de første tre årtier efter anden verdenskrig var blevet formuleret af personer, der havde en erindring om 1930'ernes strid mellem demokrati og diktatur og besættelsesårenes overlevelseskamp, så blev partiets folketingsgruppe nu befolket af veluddannede, yngre personer, hvis udenrigspolitiske forståelse var rundet af den kolde krig. Dels var flere af disse politikere fulde af virketrang, forstået således at de var af den opfattelse, at man måtte gøre noget for at afvikle den kolde krig. Dels var denne gruppe af personer vokset op med et billede af, at USA og den vestlige alliance repræsenterede en række positive egenskaber så som demokrati, pluralisme, ytringsfrihed og tolerance, medens Sovjetunionen og kommunismen repræsenterede alt det modsatte.⁸⁶ Skuffelserne var derfor store, da danske medier i sidste halvdel af 1960'erne med stigende intensitet berettede om afroamerikanernes manglende rettigheder i USA og landets fejlslagne politik i Vietnam.⁸⁷ De yngre socialdemokraters skuffelse blev antagelig cementeret i sommeren 1971, da danske aviser gengav oplysninger bragt i det velrenommerede amerikanske dagblad »New York Times«. Heraf fremgik det, at flere af de konfrontationer i Vietnamkrigen, der i den vestlige debat blev fremstillet som resultater af kommunistiske aktiviteter, i virkeligheden var svar på amerikanske aggressioner. Således syntes det klart, at skiftende amerikanske administrationer gennem mange år havde misinformeret den amerikanske og den vesteuropæiske offentlighed om situationen i Asien. At oplysningerne beroede på hemmelige dokumenter fra det amerikanske forsvarsministerium Pentagon, understregede deres troværdighed.⁸⁸ Da den socialdemokratiske folketingsgruppe op gennem 1970'erne blev suppleret med nye og yngre politikere, var det personer, der for fleres vedkommende havde erindringer om sådanne forhold. Det betød, at hvor den nye generation af socialdemokrater nok ønske-

⁸⁶ Om britisk og amerikansk holdningspåvirkning af Danmark i 1950'erne, se Rasmus Mariager, *I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA 1945-1950-1955* (upubliceret ph.d.-afhandling, 2003), s. 127-137, 277-290, 325-347; Poul Villaume, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (Eirene, 1955), s. 768-810. Om etableringen af den atlantiske identitet, herunder mere om dennes indhold, se Frank Costigliola, »Culture, Emotion, and the Creation of the Atlantic Identity, 1948-1952«, Geir Lundestad (ed.), *No End to Alliance. The United States and Western Europe: Past, Present and the Future* (Macmillan, 1988), s. 21-36.

⁸⁷ Især var *Politisk Revy* og *SF Bladet* vigtige i den forbindelse. Se hertil. *Danmark under den kolde krig*, bd. 2., 73-74.

⁸⁸ Pentagon-papirerne blev hurtigt offentliggjort på dansk; jf. *Pentagonrapporten som offentliggjort af NEW YORK TIMES, bd. I-III* (Samleren, 1971). Debatten om Pentaton-papirerne er skildret i *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, anf. arb., s. 61-62.

de dansk medlemskab af NATO, så forvekslede de ikke dette medlemskab med kritikløs loyalitet over for USA.⁸⁹

Endelig skal det nævnes, at den sikkerhedspolitiske debat blev meget bitter i tiåret fra slutningen af 1970'erne til slutningen af 1980'erne. I den forbindelse ses det, at personlige uoverensstemmelser mellem flere af politikerne bidrog til at gøre konflikten stadig mere uforsonlig. Eksempelvis har Mogens Lykketoft udtalt, at Anker Jørgensen og Uffe Ellemann-Jensen »ikke kunne døje hinanden«, og at de ikke respekterede hinanden.⁹⁰ At disse to hovedaktører ikke omfattede hinanden med sympati, var naturligvis ikke optimalt. Men det er omvendt ikke nødvendigt, at centrale beslutningstagere kan lide hinanden. Når forholdet mellem Anker Jørgensen og Uffe Ellemann-Jensen udviklede sig til at blive et problem også for Danmark, havde det sin årsag i, at de ikke respekterede hinanden. For uden respekt og et element af gensidig tillid er det vanskeligt at etablere et velfungerende politisk samarbejde i et parlamentarisk system som det danske.

Afsluttende betragtninger

Formålet med artiklen er dobbelt: For det første at argumentere for, at der i de første tre årtier efter befrielsen i 1945 blev etableret en betydelig grad af enighed om sikkerhedspolitikken mellem Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative. For at påvise dette tydeliggjorde jeg i artiklens førte del, at vi i såvel Socialdemokratiet som i Venstre historisk set kan ane konturerne af to sikkerhedspolitiske fløje: Én fløj, der var meget atlantisk orienteret, og en anden mere neutralistisk orienteret fløj, som vægtede enten afspænding og/eller ikke-provokation højere end enten oprustning og/eller vestlig styrkepolitik. I de første tre årtier efter 1945 var det i særlig grad pro-atlantiske kræfter, der prægede Socialdemokratiets sikkerhedspolitik. Samtidig ses det, at indflydelsesrige politikere fra Venstre i den offentlige debat i samme periode befandt sig på midten i dansk sikkerhedspolitik.

For det andet – og i forlængelse heraf – er det et formål med artiklen at redegøre for og forsøgsvis forklare det sikkerhedspolitiske opbrud,

⁸⁹ Mogens Lykketoft har således forklaret, at Vietnamkrigen »blev et vendepunkt« i hans opfattelse af, hvordan verden så ud. Thomas Larsen, *Lykketoft*, anf. arb., s. 48-51. Det bemærkes, at heller ikke »de gamle« socialdemokrater – H.C. Hansen eller Hedtoft – var uden reservationer, når det angik Danmarks forhold til USA.

⁹⁰ Thomas Larsen, *Lykketoft*, anf. arb., s. 110, 184. Om de personlige uoverensstemmelser betydning for debatten i 1980'erne, se *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 122-126.

der indtraf i begyndelsen af 1980'erne. Det har jeg gjort i denne anden del af artiklen. Jeg har her argumenteret for, at de to partier, der justerede mest på sikkerhedspolitikken fra slutningen af 1970'erne og det følgende tiår, var Socialdemokratiet og Venstre. På en alliancepolitisk højre-venstre-akse bevægede Socialdemokratiet sig mod venstre, medens Venstre gik mod højre. Det af de tre gamle atlantpartier der bevægede sig mindst, var De Konservative, der dog dæmpede partiets forsvars- og sikkerhedspolitiske profil, hvilket næppe bør forveksles med et politikskifte. Det, af de tre gamle partier der bevægede sig mest, var Socialdemokratiet.

Når det gælder forklaringer på den brede enigheds sammenbrud, har jeg argumenteret for, at dette var motiveret af tre forhold. For det første at den kolde krig, som mange i begyndelsen af 1970'erne havde håbet hørte fortiden til, på ny brød ud. Den fornyede kolde krig førte til en stormagtsrivalisering, der gav mindelser om 1950'erne. I slutningen af 1970'erne forandrede således både Sovjetunionen og USA deres politikker over for hinanden. Internt i det vestlige samarbejde kunne man konstatere en stadig mere konfrontatorisk og risikobetonet politik fra amerikansk side. Dette gav anledning til diskussion, og i Danmark førte det til den situation, at Socialdemokratiet fra 1979 og frem anlagde en politik, der i stigende grad tog afstand fra tidens atomare oprustning. Denne politik var i mangt og meget motiveret i en frygt for kernevåbnene. I den forbindelse ser vi efter min opfattelse både elementer af kontinuitet og brud i Socialdemokratiet politik på tværs af regerings skiftet i 1982. Hvor Nikolaj Petersen ser Socialdemokratiets politik i spørgsmålet om Norden som kernevåbenfri zone som i betydelig grad skærpet efter regerings skiftet og derfor reelt udtryk for et brud, har jeg ovenfor i højere grad betonet de elementer, der peger i retning af kontinuitet, idet jeg samtidig har understøttet brud-perspektivet i INF-spørgsmålet. Når alt kommer til alt, er det imidlertid umuligt at bringe denne diskussion til afslutning på nærværende plads, for det er den type af diskussioner, der kan fortsætte i én uendelighed. Historikerne kan nok blive enige om de rå fakta, men deres uens vurderinger af Socialdemokratiets politik afhænger til en vis grad af deres forskellige ideologiske udgangspunkter. Med hensyn til spørgsmålet om udenlandsk påvirkning af Socialdemokratiet er det min vurdering, at Sovjetunionen bidrog til at sætte visse spørgsmål på den politiske dagsorden i Danmark (fx Norden som atomvåbenfri zone), men at Socialdemokratiets politik væsentligst var rundet af frygten for en kernevåbenkrig, samtaler med søsterpartierne i Scandilux og indenrigspolitiske forhold, herunder et betydeligt ønske om at benytte sikkerhedspolitikken til at vælte regeringen.

For det andet har jeg peget på, at det var af betydning for den brede enigheds ophør, at partierne på Christiansborg valgte at gruppere sig i to. Disse grupperinger polariserede efterfølgende debatten i en sådan grad, at de endte med at blive karikaturer af sig selv. Således kom både Socialdemokratiet, men også Venstre i den offentlige debat til at repræsentere sikkerhedspolitiske standpunkter, som de hver især næppe ville have indtaget i en mindre polariseret kontekst. Debattens og de to gruppers polarisering var antagelig også en følge af, at nogle socialdemokrater havde vanskeligt ved at forlige sig med den forandrede tidsånd, som 1980'erne var præget af, sammenlignet med 1970'erne, ligesom nogle liberale og borgerlige politikere antagelig blev noget mere debativrige, end de havde været blot få år forinden.⁹¹

Endelig kom personspørgsmål for det tredje til at spille en betydning for de tre partiers sikkerhedspolitiske stilling i tiden fra slutningen af 1970'erne og frem til 1980'erne. Socialdemokratiet blev i stigende grad repræsenteret af yngre, utålmodige politikere, hvis politiske vækkelse blandt andet udsprang af Vietnamkrigen. Disse politikere var tilhængere af alliancemedlemskabet, men insisterede på en dansk og europæisk stemme i det atlantiske samarbejde, for Vietnamkrigen havde demonstreret, at også USA var i stand til at forfølge en fejlslagen politik. Tilsvarende fik de nye generationer i Venstre og De Konservative betydning for disse to partiers sikkerhedspolitiske positioner. Op gennem 1980'erne var firkløverregeringernes sikkerhedspolitik i betydelig grad overladt til Venstre. Uffe Ellemann-Jensen viste sig her som en mere debativrig og konfrontatorisk anlagt politiker end hans forgængere i partiet. Desuden ses det, at De Konservatives leder i det væsentlige var optaget af den økonomiske genopretningspolitik. Derfor blev den nye forsvarsminister også en pragmatisk, uerfaren politiker, der kun i begrænset omfang ønskede offentlige konfrontationer med dagsordenspartierne om sikkerhedspolitikken. Hvad angår Ellemann-Jensens betydning for Venstres forandrede politiske linje, står det endnu uafklaret, hvor megen opbakning han reelt havde internt i Venstre.

I første del af artiklen argumenterede jeg for, at danske samtidshistorikere interesserer sig meget for Socialdemokratiets historie. Det er der som nævnt mange grunde til, men formentlig har det været en utilsigtet konsekvens, at Danmarks moderne historie langt hen ad vejen er blevet historien om Socialdemokratiets politiske betydning for den dan-

⁹¹ Nikolaj Petersen har tidligere betonet »tidsånden« som betydningsfuld for det forandrede sikkerhedspolitiske debatklime. Se dennes »Koldkrigskrigen« (kronik), *Politiken*, 10. januar 2006.

ske samfundsbygning. De øvrige politiske partier og andre aktører af betydning for samfundsudviklingen er derfor enten blevet skrevet ud af historien eller også fremstilles de som aktører, der reagerede på Socialdemokratiets politik. Jeg har i artiklen søgt at tematisere især Venstres og De Konservatives betydning for den danske sikkerhedspolitik. Det giver efter min mening en mere retvisende og nuanceret forståelse af politikens formulering og indhold. Forfølges dette perspektiv målrettet, vil det antagelig være muligt at drage nogle mere vidtgående konklusioner om dansk politisk kultur, men også om hvad der fulgte efter den radikale historikertradition.